

**МЕТОНІМІЧНІ ПЕРЕНЕСЕННЯ,
ЩО ҐРУНТУЮТЬСЯ НА ПРИЧИНОВО-
НАСЛІДКОВИХ ВІДНОШЕННЯХ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ
УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ ГАЗЕТИ)**

Статтю присвячено одному з актуальних лінгвістичних явищ вторинної номінації – метонімії, що активно функціонує на шпальтах сучасної українськомовної газети. Зокрема, проаналізовано продуктивні типи та підтипи метонімічних зсувів, що ґрунтуються на причиново-наслідкових відношеннях; з'ясовано природу метонімічних перенесень, зумовлених асоціаціями між поняттями дії та суб'єкта, дії та об'єкта дії, дії та результату дії, суб'єкта дії та результату дії.

Ключові слова: вторинна номінація, метонімія, причиново-наслідковий зв'язок, мова газети, контекст, тип перенесення.

Статья посвящена одному из актуальных лингвистических явлений вторичной номинации – метонимии, которая часто используется на страницах современной украиноязычной газеты. В частности, охарактеризованы продуктивные типы и подтипы метонимических переносов, основанных на причинно-следственных отношениях; выяснена природа метонимических переносов, обусловленных ассоциациями между понятиями действия и субъекта, действия и объекта действия, действия и результата действия, субъекта действия и результата действия.

Ключевые слова: вторичная номинация, метонимия, причинно-следственная связь, язык газеты, контекст, тип переименования.

The article deals with metonymy which is one of the current linguistic phenomenon of secondary nomination and therefore it is widely presented in modern Ukrainian-language newspapers. Productive types and subtypes of metonymical renaming based on causal ways have been investigated; the phenomenon of metonymical renaming identified by associations between concepts of actions and the subject, object and action steps, action and result of action, the subject and the result of the action have been analyzed.

The problem of using metonymy in mass media is relevant both in theoretical and practical terms. Some of its aspects have been touched by linguists, but using of metonymical transfers including newspaper text is not investigated by linguists and it

determines the relevance of the research.

The purpose of the article is to consider the peculiarities of Ukrainian-metonymy information in newspaper texts based on cause-effect relationships.

The goal involves the following tasks: to isolate and describe basic models of metonymical transfers based on the basis of causal connection, highlighting the main groups of metonymical transfer due to associations between concepts and action steps entity.

The most common style is in the information transfer model «action» → «the result of action», «function of establishment» → «establishment» and reverse «establishment» → «function of establishment», «action» → «subject (often subjects) of action».

So metonymical transfer caused by the causal relations between the concepts related items is rather productive phenomenon in the newspaper and publicistic texts since the association of causes and consequences can be understood as one of the most enduring, essential to human thinking.

The analysis of analogical models of causal type used in a newspaper text as a means of creating word play and puns is considered to be a promising area of research. Metonymical puns actively functioning in the structure of the headline attract readers' attention and they are widely used in media texts.

Key words: secondary nomination, metonymy, causality, language of newspapers, the context, the type of renaming.

Серед явищ вторинної номінації, що характеризуються семантико-стилістичними можливостями актуалізації змісту газетних повідомлень, помітне місце посідає метонімія.

Проблема використання метонімії ЗМІ актуальна як у теоретичному, так і в практичному плані. Окремих її аспектів торкалися мовознавці (С. Єрмоленко [1], О. Тараненко [6], А. Удинська [7], Т. Коць [3], О. Стишов [5] та ін.), але функціонування метонімічних перенесень зокрема в інформаційному тексті газети залишається поза увагою лінгвістів, що й визначає актуальність цієї розвідки. Щодо інформаційного тексту газети, то варто відзначити, що тут використання метонімічного перенесення має певні особливості.

Загалом на шпальтах сучасних українськомовних газет досить широко представлені такі метонімічні моделі:

1. Назва країни замість назви народу, що там проживає, чи назви уряду цієї країни: *Греція не прийматиме мігрантів із країн...* (Зоря, 23. 03. 17); *Литва і Латвія приєдналися до скарги Польщі в суді щодо газопроводу...* (ГУ, 01. 04. 17); *Молдова*

купуватиме електроенергію в **Україні** (ГУ, 26. 03. 17).

2. Назва політичних угруповань, організацій, підприємств, що вживають замість назви її членів, назва соціальної організації, установи, яку переносять на сукупність її працівників: **Парламент** контролюватиме цивільну безпеку (КіЖ, 16. 02. 17); **Кабмін** також визначив перелік посад, за роботу на яких нараховується доплата (КіЖ, 16. 02. 17); Організаторами конкурсу були – **Міністерство культури і мистецтв України, Київська міська державна адміністрація, Державне підприємство «Україна музична» і фонд Бориса Гмирі** (КіЖ, 16. 02. 17).

3. Назва певної події, яку вживають замість назв її учасників: **Поруч експедиція** виявила фундаментний рів та прилеглий цвинтар дерев'яної Воскресенської церкви (КіЖ, 16. 02. 17); **Із розглянутих питань Колегія Міністерства** прийняла постанову, спрямовану на активізацію роботи, що стосується розвитку культур і національних меншин (КіЖ, 21. 01. 17); **Конференція** працювала в пленарному й секційному засіданнях (КіЖ, 17. 01. 17).

4. Назва знаряддя чи об'єкта дії, що вживають замість самої дії: **Книга: шлях до читача** (ЛУ, № 5, 17); **Очищення словом** (ЛУ, № 11, 17); **Видання «Смолоскипа» – очима молодих** (ЛУ, № 2, 17).

Названі типи метонімічних перенесень і схожі до них характерні саме для інформаційного тексту. Вони стилістично нейтральні й виконують функцію називання.

Заступаючи назви конкретних виконавців певної дії, метонімічні перенесення – назви держав, урядових організацій, установ тощо репрезентують узагальнену семантику власних назв. Для реципієнтів важливо отримати інформацію про загальні політичні, економічні, культурні події, що відбуваються в державі, про її участь у світовій політиці.

Спроба тематично класифікувати метонімію цікава для дослідження цього мовного явища саме з погляду семантичного групування, однак поділ на тематичні групи не є вичерпним, досконалим й остаточним, оскільки різні лексеми виявляють здатність до функціонування в кількох тематичних групах. На

нашу думку, в основі класифікації лежать не семантичні процеси, не типи семантичних зсувів чи типи асоціацій, а, власне, тематичний розподіл лексики.

Незважаючи на досить ґрунтовне осмислення, проблему класифікації метонімічного перенесення залежно від типів асоціації між суміжними поняттями не можна вважати остаточно вирішеною, оскільки нерідко дослідники обмежуються перерахуванням метонімічних моделей, на зразок «автор – твір», «дія – результат», не виділяючи каузальний тип як такий.

У нашому дослідженні ми спираємося на класифікацію С. Маслової-Лашанської [4], принцип якої полягає у виділенні основних типів перенесення найменування за асоціацією суміжності, а саме *каузального, локального, атрибутивного, темпорального* типів. Перенесення ці, відбиваючи той чи той зв'язок між поняттями конкретних класів, групуються в підтипи, що передають відношення між родовими поняттями щодо понять конкретних об'єктів, але є видовими щодо загальних понять, асоціація між якими виражена моделями певного типу.

Отже, метонімію в лінгвістичній літературі розглядають за належністю до певного типу – каузального (причиново-наслідкового), локального, темпорального, атрибутивного, кожен з яких відбиває семантичні зв'язки різного характеру. Конкретні реалізації того чи того типу зв'язку можна поєднати в підтипи на основі спільності змісту й обсягу визначуваних понять. Класифікуючи метонімічні номінації, маємо врахувати сферу поширення, а також найпродуктивніші типи метонімічних перенесень, що активно функціонують у тексті сучасної українськомовної газети.

Мета статті – розглянути особливості функціонування метонімії в українськомовних інформаційних газетних текстах, що ґрунтуються на причиново-наслідкових відношеннях.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: виокремити й описати основні моделі метонімічних перенесень, що ґрунтуються на основі причиново-наслідкового зв'язку, виділивши основні групи метонімічного перенесення, зумовлені асоціаціями між поняттями дії й суб'єкта дії.

Зазначений тип метонімічного перенесення – досить продуктивне явище в сучасній українськомовній газеті, оскільки асоціації причини й наслідку людина усвідомлює як одні з найтривкіших, визначальних для людського мислення.

Метонімічні зсуви цього типу визначено основними чотирма групами, що зумовлені асоціаціями між поняттями дії й суб'єкта дії, дії й об'єкта дії, дії й результату дії, суб'єкта дії й результату дії. Спрямування реалізацій перенесення в різних групах має неоднаковий характер, так само неоднакові означені підтипи за продуктивністю в мові загалом і в газетному тексті зокрема, однак кожен із цих підтипів потребує докладного розгляду. Наприклад, моделі на зразок:

1. «Дія → суб'єкт дії».

У контексті *Потрібно вести діалог із суспільством і бізнесом щодо стратегії розвитку податкової політики* (УМ, 31. 03. 17) перенесення «дія» виступає як процес діяльності істоти, може бути функцією неістоти, процесом або функцією існування будь-якого явища.

Контексти на зразок *Я готовий діалог із бізнесом почати з білого аркуша, – сказав глава держави* (УМ, 27. 02. 17) демонструють запозичене слово 'бізнес', що означає «заняття, рід діяльності, діяльність як таку», називає людей, які виступають суб'єктами цієї діяльності, причому тут і первинне значення слова звужується, оскільки одиницю 'бізнес' розглядаємо як 'комерційну діяльність'.

У контекстах на зразок: *Дедалі частіше школа опиняється в ролі сороконіжки, кожна ніжка якої отримує різні команди* (СВ, 01. 02. 17) слово 'школа' вжито в значенні «колектив учнів навчально-виховного закладу; учні й учителі такого закладу» [2, т. 11, с. 480], яке є результатом перенесення «навчальний заклад, який здійснює загальну освіту і виховання молодого покоління» → «приміщення, в якому міститься такий заклад» [2, т. 11, с. 480] → «люди, які здійснюють процес навчання».

2. «Дія» → «об'єкт чи результат дії».

Це метонімічне перенесення відображає асоціацію між поняттями дій, що мають різну мету, і поняттями об'єктів цих

дій, до того ж дія може бути спрямована на зміну стану об'єкта, а також відношення суб'єкта дії до об'єкта дії. Потрібно зазначити, що перенесення «**дія**» → «**результат дії**» продуктивніші в газетному тексті, що зумовлено специфікою матеріалу, який подають у сучасних ЗМІ. Контексти *Досягнення найкращих проектів презентували на відкритій інформаційній сесії організації громадянського суспільства Хмельниччини* (СВ, 11.01.17); *З метою залучення молоді до процесів законотворення, подальшого розвитку парламентаризму та місцевого самоврядування, морального та матеріального заохочення її кращих представників за зроблені досягнення* (СВ, 11.01.17) ілюструють перенесення зазначеного типу, оскільки первинне значення слова 'досягнення' – «дія за знач. **досягати**» [2, т. 2, с. 391], тоді як у контекстах воно вжито в значенні «результат здобування».

Перенесення за типом «**процес, дія**» → «**результат дії**» відбувається в контекстах *Якщо раніше лідером фальсифікації молочної продукції було вершкове масло, то тепер на перше місце за **порушеннями** вийшло згущене молоко* (СВ, 17.03.17); *Установлено факт **порушення** енергетиками порядку нарахування вартості електроенергії* (ГУ, 28.01.17). Первинне значення слова 'порушення' – «робити що-небудь всупереч наказові, закону» [2, т. 7, с. 298], а в контексті слово вжито в значенні «результат невиконання певних правил».

Найпоширенішими в газетному тексті виступають перенесення на зразок: «**процес виконання певних дій**» → «**результат виконання цих дій**», що відбуваються в семантичній структурі слова 'робота', первинне значення якого «дія за знач. **робити**» [2, т. 8, с. 587]. У контекстах *Відзначалась добре проведена **робота** відділу культури Кобиляцької райдержадміністрації у питаннях налагодження співпраці з органами місцевого самоврядування* (КіЖ, 01.01.17); *Одного разу Генрі Форд запросив на роботу великого фахівця з питань управління, щоб оцінити ефективність **роботи** службовців автомобільної компанії і знайти можливості її підвищення* (СВ, 27.02.17) слово «робота» вжито в значенні «**результат**

виконання дій» і не має предметного значення, водночас як у наступних контекстах воно з'являється: *Майже два місяці в Музеї космонавтики імені Корольова експонувалися роботи колишньої головної художниці Коростенського фарфорового заводу Наталії Аксьоненко* (СВ, 27. 02. 17).

Слово 'робота' вживають також у значенні «можливість здійснення певних дій, процесу»: *«Трійка» скористалася з того, що в селах дуже високий рівень безробіття, знайти роботу дуже важко* (ГУ, 06. 01. 17); *Якщо немає ні роботи, окрім як на власному городі, ні зарплати...* (СВ, 05. 02. 17) – відбувається перенесення «**дія, процес**» → «**форма виконання процесу (можливість)**».

3. «Функція закладу → заклад».

У контекстах *Якщо торік ранніх зернових мали по 23,4 центнера зерна з гектара, то нині виходить на круг по 39, – повідомив заступник начальника обласного управління сільського господарства...* (СВ, 06. 01. 17); *П'ять корів затримали прикордонники Північного регіонального управління. Їх поночі намагалися перегнати з території Білорусі п'ятеро громадян* (СВ, 14. 02. 17); *Ще 2014 року «Голос України» писала про те, як децю своєрідно експериментують на полях Чернігівського державного інституту економіки і управління* (СВ, 23. 01. 17) перенесення відбувається за схемою управління як «процес керівництва будь-яким закладом, системою тощо» → «**заклад, що виконує функцію керівництва**», хоч лексема управління в словнику подана як «дія за знач. 'управляти'; адміністративна установа, що відає певною галуззю господарської, наукової, військової і т. ін. діяльності» [2, т.10, с. 468].

4. Як тип каузального перенесення функціонує й схема «автор» → «твори», «винахідник» → «результат винаходу», «власник підприємства» → «продукт, що виробляється на підприємстві».

У контекстах *Ось вибрала собі роль у Мопассані – пані Вольтер – і отримую задоволення від гри* (КіЖ, 28. 01. 17) перенесення відбувається за схемою «**ім'я автора**» → «**його твори**» → «**постановки творів**»; *Вона говорить до нас із своєї*

висоти уже не репліками В. Люса, а своїми віршами (КіЖ. – 14. 01.17); А Іван Драч весело почав з того, що «тут поруч, в університеті, одночасно йде вечір Євгена Євтушенка, але я пішов не туди, а до Бондаренка (ГУ, 27. 02. 17) перенесення відбувається за схемою «ім'я автора» → «його твори»; Експериментальні фільми розраховані на прошарок еліти. Як Антоніні чи Фелліні (УМ, 16-22. 12. 16); А вже надивившись Фелліні, буквально завантажуєшся свіжими яйцями (УМ, 18-24. 11. 16) перенесення відбувається за схемою «ім'я режисера» → «зняті ним фільми».

Нерідко вживане в мові преси перенесення «сценічне ім'я» → «репертуар, пов'язаний із цим сценічним ім'ям», наприклад, у контексті: *Ми не упосліджені гречкосії, про що з їхніх телеекранів повсякчас нагадували їхні багатоликі «кролики» і їм подібні «верки сердючки» (ЛУ, 16, № 50), де роль стилістичного актуалізатора виконує також форма множини від власного імені.*

Отже, метонімічне перенесення, зумовлене причиново-наслідковими відношеннями між поняттями суміжних предметів, досить продуктивне явище в газетно-публіцистичних текстах.

Найпоширенішою в інформаційному стилі є модель перенесення «дія» → «результат дії», «функція закладу» → «заклад» та зворотна «заклад» → «функція закладу», «дія» → «суб'єкт (частіше суб'єкти) дії».

Проаналізувавши найуживаніші типи метонімічного перенесення, реалізовані в структурі газетного тексту, зауважуємо, що продуктивність перенесення не передбачає узуальності метонімічного значення.

Розглянуті контексти фіксують причиново-наслідкові відношення в семантичній структурі дієслів, коли попереднє значення зумовлює переносне. Ця модель є найпоширенішою серед дієслівної метонімії.

Отже, метонімія – досить актуальний для газетного тексту спосіб вторинної номінації, що забезпечує експресивність висловлення, економність мовних зусиль, коли описову конструкцію заступає одне слово.

Перспективним напрямом дослідження вважаємо аналіз тих

метонімічних моделей причиново-наслідкового типу, які використовують у газетному тексті як засіб створення гри слів і каламбурів. Каламбури-метоніми, що активно функціонують у структурі заголовка, привертають увагу читачів, на що й розраховані інформаційні тексти публіцистичного стилю.

Бібліографічні посилання

1. **Єрмоленко С. Я.** Мова преси / С. Я. Єрмоленко // Українська мова : енциклопедія / ред. В. М. Русанівський. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 369.
2. **Словник української мови** : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
3. **Коць Т. А.** Функціонування лексичних варіантів у засобах масової інформації (на матеріалі газет 90-х років) / Т. А. Коць // Мовознавство. – 1997. – № 6. – С. 56–62.
4. **Маслова-Лашанская С. С.** Лексикология шведского языка / С. С. Маслова-Лашанская. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1973. – 208 с.
5. **Стишов О. А.** Українська лексика кінця ХХ ст. (на матеріалі мови ЗМІ) / О. А. Стишов. – К. : ВЦ КНЛУ, 2003. – 387 с.
6. **Тараненко О. О.** Ще про моделі метонімії / О. О. Тараненко // Мовознавчі студії : зб. статей / відп. ред. Г. М. Колесник. – К. : Наук. думка, 1976. – С. 112–114.
7. **Удинська А. Г.** Метонімічні переноси на позначення людини в англійській і українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / А. Г. Удинська. – Донецьк, 2007. – 21 с.
8. **Шаповал О. В.** Вторинна номінація в газетно-журнальній публіцистиці 80–90-х років ХХ століття / О. В. Шаповал // Вісник Дніпропетровського нац. ун-ту. Літературознавство. Журналістика. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2001. – Вип. 4. – С. 117–121.

Джерела фактичного матеріалу

1. «Голос України» – газета Верховної Ради України, виходить з 1991 р. (ГУ).

2. **«Зоря»** – народна газета Дніпропетровщини, заснована 1917 р.
3. **«Культура і життя»** – українська щотижнева газета, виходить з квітня 1995 р. (КіЖ).
4. **«Літературна Україна»** – газета письменників України, заснована в грудні 1927 р. (ЛУ).
5. **«Сільські вісті»** – газета захисту інтересів селян України, виходить з 1934 р. (СВ).
6. **«Україна молода»** – щоденна інформаційно-політична газета, заснована 1991 р. (УМ).